

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕДАГОГА

Олександр КОЧЕРГА, заступник директора Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук, доцент

Висока компетентність педагога дозволяє реалізовувати максимально різні навчально-виховні завдання. Але в сучасних умовах постійних змін цього замало, потрібно вірно обрати «азимут» руху до створення інноваційного освітнього середовища. Це неможливо успішно зробити без використання педагогом власного інноваційного потенціалу.

Сучасний світ у координатах свого розвитку трансформувався і набув стану доволі динамічної системи, яка швидко змінюється, але не завжди розвивається, як цілісність. Часто нові підходи сприймаються фрагментарно, і їх не розглядають, як глобальні тенденції змін. У сучасній Україні освіту серйозно не розглядають, як один з головних важелів системних змін для реформування країни. Між тим, світовий досвід успішних країн вказує на наявність належної уваги з боку громадськості та уряду до проблем освіти [2]. Цей сегмент, як в стратегічному, так і в тактичному планах змін у нас нині, практично не розглядається (аналіз програм політичних сил свідчить про декларативне ставлення) системно. Останнім часом тільки намічаються реальні процеси осмислення місця освіти в системі соціально-економічних змін країни, де освіта є ключовим елементом для прогресивних змін у суспільній свідомості, альтернативою екстенсивним процесам розвитку посередньої особистості. Саме якісний освітній простір стимулює створення умов для всебічного розвитку творчої особистості.

За цих обставин учитель та його професійна діяльність стають інструментом суспільних змін. Але вона буде успішною лише за умов створення інноваційного освітнього середовища, яке об'єднає в собі новітні технології викладання, успішний педагогічний досвід і втілення освітніх трансформацій на тлі створення умов для розкриття творчого потенціалу педагогів та учнів. Тільки самодостатня особистість педагога здатна виховати та надихнути особистість учня. Саме так вибудовується його авторитет як «учителя» (людина, яка навчає інших людей), «фасилітатора» (від англ. легкий, зручний – людина, яка створює успішні умови для групового спілкування), «коуча» (від англ. тренер – особистісного й професійного розвитку) в очах учня.

Стрімкі зміни не дають можливості вчителю уникати інноваційного середовища (нові засоби донесення інформації та знань, демократичні засади громадянської активності, власна точка зору, ціннісні орієнтації, критичне осмислення, вміння синергувати роботу в команді).

Психолого-педагогічні чинники які впливають на інноваційні зміни в діяльності педагогів досліджували І.М. Дичківська [1], Р.О. Матвієнко, Ю.В. Коломієць [4], Н.О. Ланько [6] та інші. Між тим питання психофізіологічних чинників (а вони є базовими задатками, які потребують свого розкриття) в інноваційній діяльності педагога ще недостатньо вивчене і тому потребує уточнення та осмислення. Нашим намаганням є спроба означити практично для вчителя певні психофізіологічні чинники, що впливають на його включення в інноваційну діяльність (при умові врахування наявного набутого фізичного та психологічного особистісного потенціалу). Це потрібно для того, щоб учитель міг активно реагувати на зміни, а не залишатись остоною їх. І саме головне: адекватно, з максимальною ефективністю розв'язувати свої професійні завдання, залишаючи для цього інтерактивні форми роботи, нові методичні підходи, необхідний інструментарій інформаційно-комунікаційних технологій.

Процес здійснення передумов розвитку інноваційного потенціалу потребує від особистості педагога значних «енергетичних» зусиль у професійному зростанні. Це по суті не рух в одному напрямі, а «об'ємний» одночасний рух (або рух 3D) у просторі трьох активних «векторів» педагогічного творчого процесу, таких як: критичне переосмислення власного та світового педагогічного досвіду; пошук нових педагогічних підходів відповідно до професійних викликів; втілення нових педагогічних прийомів та технологій у навчально-виховний процес.

Одним словом, відбувається активізація процесу входження вчителя в стан творчого пошуку (це дозволяє «виробляти» надлишкову потужність пізнавальних дій мислення, почуттів та уяви). Між тим, встановлено, що творчий пошук не є біологічною програмою важливою для діяльності організму, це скоріше побічний, і, водночас, досить енергозатратний феномен

людської діяльності, який потребує мимовільної концентрації уваги саме на власній діяльності. Але що в такому випадку сприяє появі ознак інноваційної діяльності у педагога (у той час, як на рівні побутової свідомості педагогів та лікарів відносять до консерваторів)?

Ми не будемо заглиблюватись у соціально-психологічні аспекти цього питання. Дозволимо тільки нагадати про особливості і суттєві зміни місця та ролі педагога в умовах інформаційного суспільства (це специфічний виклик професії, на який не можна не реагувати). У сучасних умовах учитель вже не є головним носієм і транслятором знань, таких джерел сьогодні велика кількість: підручники, книжки, преса, радіо, телебачення, Інтернет тощо.

Інноваційна діяльність педагога відбувається на тлі його творчої активності, яка часом набуває ознак «революційних проривів», а отже веде до нового бачення, внутрішньої та зовнішньої перебудови і змін в усталених діях. На бажання педагога розпочати, здійснювати та втілювати інноваційну діяльність впливають його певні психофізіологічні чинники.

Будь-яка дія фізичного чи психічного плану потребує енергетичних затрат і не може без них відбутись. Це сила дії – енергопотенціалу (його базової та оперативної частини) людини [3], де базовий – це енергетичний потенціал отриманий у спадок від батьків та набутих індивідуальних психофізіологічних особливостей, а оперативний набувається щоденно (через якість їжі, повітря, води і саме головне джерело – активний рух). На це вказують дослідження відомих науковців В. В. Клименко, С. Д. Максименко, А. В. Толстоухова [3].

Генеруючою «станцією» енергопотенціалу людини є її психомоторна система (мислячий рух). Це симбіотична взаємодія руху (м'язового каркасу) і психіки (чутливості, нервової системи, мозку). Психомоторна система активізує механізми антиципації (передбачення). Вона є «стартером» для включення в роботу мислення, почуттів, уяви, а це створює належні передумови для розвитку інноваційного потенціалу педагога. Це мінімальний «набір» інструментів для пізнання світу. Саме за його допомогою активізується механізм творчості людини, що є важливим для реалізації інноваційного потенціалу педагога. Траєкторія цього процесу може здійснюватись у площині багатоваріантності; або в одному напрямі – крапкові, епізодичні (включені в дію, або мислення, або почуття, або уяви); або в двох напрямах на площині (включені попарно в дію мислення-почуття, чи почуття-уява, чи уява-мислення); або в трьох напрямах – просторово (мислення-почуття-уя-

ва, чи почуття-мислення-уява, чи уява-мислення-почуття тощо).

При чому, зрозуміло, що найпотужнішою роботою буде саме просторова робота «триумвірату» механізму творчості: мислення-почуттів-уяви в різних можливих їхніх конфігураціях та гармонійних співвідношеннях. Головне, щоб були задіяні всі три компоненти (мислення, почуття та уява), бо тільки синергетичне їх поєднання здатне підсилити та оптимізувати роботу над розв'язанням будь-якої задачі як виховного, так і навчального плану.

Крім названих чинників, потужний вплив на особливості розвитку інноваційного потенціалу має темперамент (динамічна характеристика дії) педагога. Зупинимось на цьому чиннику детальніше, як одному з визначальних для темпу і глибини «занурення» в розвиток інноваційної діяльності педагога.

У педагога з перевагою сангвіністичних рис темпераменту в розвитку інноваційного потенціалу можуть виникати певні особливості при його втіленні в педагогічний процес. Педагог з сангвіністичними рисами має такі мобілізаційні фактори: сильний, врівноважений, рухливий тип нервової системи, що дає швидке пристосування до нових умов, людей; розвинута товариськість, а отже швидка передача іншим інноваційних ідей; активна рухливість, що дозволяє швидко мобілізувати свої сили. Його фактори ризику: певна непосидючість, важко утримує увагу на одній конкретній справі; почуття та емоції легко виникають і також швидко зникають (часто змінюються орієнтири); небезпека для системності дій і розподілу власних сил; марудність роботи стомлює і паралізує силу думки, впливає на її глибину та всеосяжність занурення в проблему.

У педагога з перевагою холеричних рис темпераменту в розвитку інноваційного потенціалу можуть виникати певні особливості при його втіленні в педагогічний процес. Педагог з холеричними рисами має такі мобілізаційні фактори: сильна нервова система дозволяє діяти з усією потужністю, використовуючи максимально свій потенціал; підвищена збудливість (проблема швидко привертає всю потужність уваги); ініціативність, енергійність, принциповість за умови, коли переважають позитивні суспільні інтереси. Його фактори ризику: неврівноваженість, різкість, яскрава виразність не дозволяють завершити розпочату справу при зіткненні з будь-якими дрібницями; відсутність позитивних суспільних інтересів може виявляти дратівливість, афективність, запальність, нестриманість, а отже слабкість у зосередженні на розпочатій діяльності; за на-

пружених обставин може втрачати здатність до самоконтролю.

У педагога з перевагою *флегматичних рис темпераменту* в розвитку інноваційного потенціалу можуть виникати певні особливості при його втіленні в педагогічний процес. Педагог з флегматичними рисами має такі мобілізаційні фактори як: сильна врівноважена нервова система дозволяє досягти навіть за багатьох перепон успіху в реалізації поставлених завдань; стійкість, спокій, гнучкість, наполегливість, дозволяють рухатись в обраному напрямку; поміркована рівність та постійність у діях дозволяє досягти значних результатів; здатність розраховувати власні сили і не витрачати їх на пусті розмови; висока витримка та глибина думки (але все це залежить від умов). Його фактори ризику такі: виявляє повільність не завжди готовий швидко мобілізуватись; характеризується низьким рівнем активності (тому потребує зовнішніх стимулів); залежності від умов може бути млявим, байдужим, лінивим; здатний виконувати лише звичайні дії (за відсутності творчої ініціативи); в міру товариський, що не завжди сприяє бажанню поділитись власними досягненнями з іншими.

У педагога з перевагою *меланхолійних рис темпераменту* в розвитку інноваційного потенціалу можуть виникати певні особливості при його втіленні в педагогічний процес. Педагог з меланхолійними рисами має такі мобілізаційні фактори: стриманість в діях, яка може спонукати до поміркованості; за сприятливих умов людина глибока, змістовна; хороший працівник (гарно виконує свою роботу, намагається довести її до логічного завершення); здатний успішно вирішувати життєві завдання (може долати різні життєві перепони на шляху до успіху). Його фактори ризику: загальна слабкість нервової системи, реакція часто не відповідає силі подразника (може впадати в ступор навіть при невеликих складнощах); при значних навантаженнях виникає повільність у моторних реакціях, уповільнюється мовлення; за несприятливих умов посилюється тривожність з'являється замкненість, страх; незначні дрібниці можуть спонукати до появи важких внутрішніх переживань; з'являються намагання ізолювати себе від життя, уникати товариства.

Всі ці темпераментні особливості природного розвитку потенціалу інновацій у педагога допоможуть краще зрозуміти логіку іхніх зусиль у втіленні інновацій у навчально-виковний процес.

Між тим, встановлено, що фіксації чистих темпераментів у людини не існує, але є їх рейтинг прояву (певне домінування чи перевага).

Іншими словами, у кожної людини одночасно є прояви всіх чотирьох типів темпераменту але у певних співвідношеннях між собою (тому важливо знати особливості ієархії їх прояву в процесі діяльності педагога).

Окремими психофізіологічними чинниками розвитку інноваційного потенціалу педагога виступають особливості оцінки інформації. Встановлено, що кожна людина має певні пріоритети у використанні «пізнавального інструментарію» для навколошнього світу через: відчуття (ознайомлення, «що це?»), сприйняття («чи небезпечно це?», оцінка рівня безпеки для себе) та освоєння («як це розуміти?»). Саме ці обставини формують способи сприймання світу людиною.

Американські дослідники Лорен Бредвей і Барbara Хіл з Оклахомського університету встановили, що спосіб сприймання світу людиною визначає майбутні досягнення її у діяльності чи викликає певні проблеми і труднощі. Значна частина нашого потенціалу, який визначає майбутні наші досягнення, закладена в нас уже при народженні. Протягом нашого життя ми пізнаємо оточуючий світ, засвоюючи та використовуючи різні види інформації. Дослідники в своїх роботах вказують на існування різних типів аудиторій: візуальну, аудіальну, кінетичну або тактильну у залежності від того, яким чином вона сприймає інформацію – очима, вухами або відчуває на дотик.

Отже, педагоги, залежно від способів пізнання, поділяються на три групи: «глядачі», «слухачі», «діячі».

Основні особливості «глядача».

«Глядачі» пізнають світ візуально. При сприйманні інформації вони більше спираються на зорові відчуття, їхня увага природно спрямовується на видимі ознаки знайомих об'єктів. Вони швидко схоплюють і запам'ятовують такі візуальні характеристики як рух, колір, форма, розміри.

Основні особливості «слухача».

«Слухачі» пізнають світ, сприймаючи голоси та звуки. Вони більше покладаються на слухові відчуття, ніж на зорові й тактильні. Оскільки мовлення сприймається на слух, слухачі раніше, ніж інші діти, починають розмовляти і відрізняються великим словниковим запасом.

Основні особливості «діяча».

«Діячі» пізнають світ тактильним (або кінестетичним) способом, тобто шляхом безпосереднього дотику або руху. Такий спосіб одержання інформації вказує на сильно розвинену моторику, активний рух, який породжується активністю великої мускулатури плечей, рук, ніг, стоп. Діячі раніше, ніж інші діти, починають повзати, а потім ходити.

Таким чином, спосіб пізнання може бути визначеним у педагога. Цей факт має подвійне значення. По-перше, враховуючи спосіб пізнання, вчителі мають можливість цілеспрямовано займатись собою, підбирати необхідні прийоми впливу, прищеплювати відсутні навички та розвивати досконалість. По-друге, у випадку раннього встановлення власного способу пізнання, у педагога з'являється можливість вдосконювати її та враховувати власні особливості при розв'язанні інноваційних завдань у педагогічному процесі.

Треба пам'ятати, що з початком професійної діяльності, на педагога істотно впливає спосіб пізнання світу, і своїм авторитетом, і власним способом пізнання він може тиснути на учня. З метою усунення негативних впливів на професійну діяльність, учителю необхідно розібратися в своїх задатках та здібностях у пізнанні світу.

Гармонійне комбіноване співвідношення названих психофізіологічних чинників розвитку інноваційного потенціалу педагога дозволить оптимально впроваджувати інноваційні зміни в навчально-виховний процес. Усвідомлення цих особливостей допоможе педагогу уникнути негативного ставлення до змін, мінімізує ризики його адаптаційного процесу до нового та допоможе вміло подолати наслідки стресу від швидких змін. Використання особливостей потенціалу власних чинників психофізіологічних

особливостей розвитку інноваційного потенціалу відкриває широкі можливості для творчої діяльності педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. 2-ге видання, доповнене / І.М. Дичківська – К.: «Академвидав», 2012. – 352 с.
2. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху. Інформаційно-методичний збірник / Упорядник Г. О. Сиротенко. – Полтава ПОІППО, 2006. – 124 с.
3. Максименко С. Д., Клименко В. В., Толстоухов А. В. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості / С. Д. Максименко, В. В. Клименко, А. В. Толстоухов. – К.: Видавництво Європейського університету, 2010. – 152 с.
4. Матвієнко Р. О., Коломієць Ю. В. Інноваційна педагогічна діяльність у сучасній системі освіти / Р. О. Матвієнко, Ю. В. Коломієць. – Режим доступу http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Pedagogica/45755.doc.htm
5. Лазуренко С. І. Психофізіологія установок в регуляції моторики людини / С. І. Лазуренко. – К.: Університет «Україна», 2011. – 406 с.
6. Ланько Н. О. Інновації в освітній діяльності педагогів Чернігівщини: досвід впровадження наукових психолого-педагогічних проектів / Н. О. Ланько. – Режим доступу http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp2/upravlenie/lanko.pdf

**ДО УВАГИ ОСВІТЯН, НАУКОВЦІВ,
РЕКЛАМОДАВЦІВ!**

**Редакція журналу приймає замовлення
на розміщення реклами,
випуск тематичного номера або розділу
коштом замовника**